
VZPOMÍNKY NA ZALOŽENÍ A BOJE KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA A JEJICH MÍSTO V ČESKÉ MEMOÁROVÉ LITERATUŘE

VLASTIMIL VÁLEK

V tomto příspěvku se snažíme stručně upozornit na místo, jaké v rámci české memoárové literatury zaujímají vzpomínky a svědectví o vzniku KSČ a o její padesátileté cestě; taková úvaha nás zároveň vede k zamyšlení nad jejich významem. Nepůjde nám však o řešení historických otázek, o ověření pravdivosti faktografických údajů a detailních sdělení, ve vzpomínkách obsažených (zde shromáždili mnoho cenného materiálu historikové dělnického hnutí). Rádi bychom materiál probrali z hlediska literární teoretického, z hlediska literárního žánru. Řešení této otázky ukáže závažnost memoárů s danou tematikou; může být kromě toho odrazovým můstkem při řešení problémů, souvisejících s dokumentární, výchovnou a agitační úlohou vzpomínek na tuto významnou etapu ve vývoji českého dělnického hnutí. Chtěli bychom proto naznačit odpověď na otázku, jaký typ memoárů s uvedenou tematikou je v současné české literatuře nejčastější a proč, jaký je vztah těchto memoárů k realitě, k dokumentu a ke krásné literatuře a jaký cíl si pisatelé a sběratelé těchto vzpomínek kladou.¹

Prozkoumáme-li poválečnou českou memoárovou literaturu jako celek, můžeme stanovit některé její základní charakteristické znaky:²

Memoárová literatura je literární žánr, v němž pamětníci vydávají autentická svědectví o minulých událostech, které skutečně prožili nebo jejichž svědky se stali. Vypovídají o svém životě a o životě lidí, s nimiž se důvěrně poznali a jejichž život a činy mohli sledovat. Je přitom samozřejmé, že události jsou ztvárněny vždy z hlediska autora paměti, tedy subjektivně, ale se snahou po objektivním podání, které ovšem nespočívá jen v „protokolárním“ zachycení faktů, ale také ve vystižení dobové atmosféry. Podstatné pro vyznění memoárů je společenské zařazení a osobnost autora vzpomínek. Pominutelná není ani funkce a poslání, které se pamětem v dané historické době přikládá. S tím vším pak souvisí výběr faktů a jejich interpretace. Jednotlivé znaky charakteristické pro memoárovou literaturu se ovšem během vývoje mění jednak vlivem změn, probíhajících ve společnosti, jednak vlivem přesunů, k nimž dochází v literatuře samé.

¹ Řešení problematiky poválečné české memoárové literatury věnoval autor několik studií a článků, z nichž zde — zejména v teoretických otázkách — vychází a z nichž také některé formulace a soudy přejímá. Nejpodrobnější řešení podává ve stati *K problematice poválečné české memoárové literatury*, Česká literatura 1971, č. 5/6, str. 452—478.

² Srov. cit. stať *K problematice poválečné české memoárové literatury*.

Vzpomínkovou literaturu nereprezentuje jediný typ projevu; právě naopak, rejstřík žánrových forem, které jsou naplněny vzpomínkovým materiálem, je velmi rozsáhlý. K základním žánrovým formám patří *deník*, různé druhy *paměti* či *vzpomínek* (od drobných vzpomínkových črt až po rozsáhlé paměti románového typu) a *autobiografie*, které se navzájem liší množstvím a závažností shromážděného materiálu, způsobem jeho zpracování i časem vyprávění.³

Vzpomínková literatura jako celek spadá do oblasti literatury dokumentární. Má ráz dokumentu, byť subjektivně zabarveného, a na vnímatele působí právě těmi složkami, které jsou pro dokumentární literaturu podstatné a příznačné — přesvědčuje autentickým materiálem a autentickými událostmi, v pamětech popisovanými. Nejednou se jí také jako dokumentu využívá.

Přítom však mají memoáry v rámci dokumentární literatury specifické postavení. Jsou útvarem do značné míry pomezním, který hranice dokumentární literatury nejednou překračuje: nejčastěji se prolíná s literaturou krásnou, ale má styčné plochy i s literaturou naučnou (zejména v pamětech odborníků a vědců) a s publicistikou. Tato „přechodnost“ či „nevyhraněnost“ (zpozorovala to například Zdeňka Havránková, která nazývá memoáry „labilním“ literárním žánrem)⁴ je dána samou povahou memoárové literatury: staví se jako subjektivně zabarvený dokument doby, jako pravdivý dokument, využívá — ať už k oživení memoaristovy paměti, nebo k posílení věrohodnosti vzpomínek — dokumentu (dopisů, novinových zpráv, protokolů a jiných, druhdy i úředních písemností apod.), který jako dokladový materiál cituje v textu, její kompozice je dána především faktickým sledem událostí, jak proběhly ve skutečnosti, takže ji pisatel nevytváří podle svých představ a záměrů; na druhé straně však se snaží vyprávět události poutavou formou, tedy stylovými prostředky, vlastními především literatuře umělecké. Tam, kde pamětníkovi autentický materiál schází nebo kde si minulé děje nevybavuje dost přesně, překlene často mezeru úvahou. Přítom ovšem subjektivně vybírá (a tím už také hodnotí) a nejednou se snaží zaujmout čtenáře pro svůj způsob výkladu citově zabarveným líčením. Z toho vyplývá, že memoárová literatura využívá nejen prostředků příznačných pro dokumentární literaturu (zde je její těžiště), nýbrž také prostředků přejatých z literatury krásné. Pro hodnocení kvality pamětí, zejména jejich pravdivosti a autentičnosti, jsou tyto vztahy velmi důležité. Proto se některé typy pamětí, akcentující vědomě především dokumentární složku, snaží potlačit prvky, jimiž memoárová literatura přesahuje k literatuře krásné. Je tomu tak i u pamětí, které zkoumáme: jejich prvotním cílem je zobrazit skutečné události ze života KSC, snaha konkrétně doložit jednotlivé etapy boje dělnické třídy. Ani zde ovšem není možno vyloučit subjektivní prvky, které promítá do svědectví každý pamětník, ať už vědomě či nevědomky.

³ Srov. Jan Trzyna d l o w s k i, *Struktura r a l a c j i p a m i ę t n i k a r s k i e j*, sb. Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigońa, Kraków 1961, str. 577–583; V. K a r d i n, *Sęgodnja c včerašnem. Memuary i sovremennost*, Moskva 1961; Vlastimil Válek, *Problematika třídění současné české memoárové literatury*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1965, D 12, str. 19–34.

⁴ V článku *Memoárový žánr a jeho místo v literární teorii*, Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury XI, Universita Karlova, Praha 1967, str. 43–50.

Tyto okolnosti je třeba mít na paměti, pracujeme-li s memoáry jako s materiálem, charakterizujícím dobové události. Vždy je musíme konfrontovat s archivními dokumenty a jinými autentickými záznamy – v našem případě například se stranickými dokumenty, usneseními, konkrétními doklady z historie dělnického hnutí, s konkrétními činy dělnických představitelů atd. Vzpomínky ovšem ukáží, jak se události promítaly do života nejširších lidových vrstev a jak tam působily. Tento subjektivní pohled je pro badatele nepostradatelný, neboť odhaluje stránky, které „neosobní“ dokument dobře postihnout nemůže.

Abychom mohli hodnotit memoáry vztahující se k založení a padesátileté historii KSC, je třeba ještě odpovědět na dvě otázky: Co vedlo k rozmachu této memoárové literatury a jaký je rejstřík žánrových forem, kterých pamětníci v daném tematickém okruhu využívají? Obě tyto otázky jsou důležité pro řešení vztahu memoárů k objektivní realitě a pro stanovení funkce a hodnoty těchto pamětnických svědectví; zároveň umožňují vymezit okruh pamětníků a jejich sociální postavení, což je v tomto případě zvlášť důležité, protože osoba pisatele vzpomínek se nutně promítá do jeho svědectví.

Jisté kvantum memoárové literatury se v literární produkci vyskytuje vždy. Za určitých okolností však memoárová literatura zaujímá významnější postavení. Je tomu tak zejména tehdy, když se na společenském životě (který je předmětem vzpomínek) podílí široký okruh lidí, kteří svými činy běh událostí spoluvytvářeli a spoluvytvářejí. Tak tomu bylo např. od dvacátých let tohoto století, kdy komunistická strana, opírající se především o dělnickou třídu, dala tuto možnost širokým vrstvám obyvatelstva. Další společenský vývoj v ČSR postavil dělnickou třídu na čelné místo a zkušenosti dělnické třídy, její zápasy o spravedlivé uspořádání společnosti, promítly se zákonitě do života našeho státu. Jde tedy o historické období, které je podnětné pro současné dění. A toto svědectví může podat právě široký okruh prostých pamětníků. Svou úlohu zde nesporně hrají i významná výročí, spojená s dělnickým hnutím (zejména výročí založení Komunistické strany Československa), což vyvolalo i požadavek po vzpomínkových svědectvích. Můžeme říci, že se zde projevil naléhavá sociální objednávka. Při této příležitosti se zákonitě vyrojila řada vzpomínek, které rekapitulovaly cestu dělnické třídy, zejména její boje ve dvacátých a třicátých letech, a připomněly úlohu, kterou sehrála v boji proti fašismu. Pamětníkům šlo o to, aby setřeli nepravdivý nános, který se na těchto událostech usadil v důsledku nesprávných interpretací. Nesporně důležité je i to, že se tato problematika stala také předmětem vědeckého zájmu. Zdeněk Pešat například v souvislosti s vydáním Taufrových vzpomínek *Strana, lidé, pokolení* konstatuje, že přival vzpomínek „je zdravou a prospěšnou reakcí na ono odosobněné, globální pojetí věci, se kterým jsme se setkávali v nedávné minulosti“ a které vedlo „ke zkrácení řady problémů společenských věd, k vytváření pověr a iluzí [...] Právě proto ruku v ruce s pokusy o novou vědeckou analýzu tohoto období se objevují i vzpomínky pamětníků, aby vlastním svědectvím uvedly na pravou míru zejména to, co jsme neprávem zjednodušili, zamlčeli nebo dokonce zlehčili a ztratili.“⁵

⁵ *Strana, lidé, pokolení*, Česká literatura 11, 1963, str. 166.

K druhé otázce, kterou jsme položili, je třeba říci toto. Memoárová literatura pracuje s velkým množstvím žánrových forem. Je ovšem zajímavé, že každý tematický okruh nevyužívá ve stejné míře plného rozsahu těchto forem. Z řady možností si vybírá ty, které nejlépe vyhovují zpracování daného materiálu a jeho poslání. Jak ukážeme dále, je tomu tak i v našem případě.

Klasifikací memoárů se zabýval např. Jan Trzynański ve stati *Struktura relacji pamiętnikarskiej* a V. Kardin v knize *Segodnja o včerašnem*. S využitím jejich poznatků a s naším doplněním na podkladě poválečného českého materiálu dojdeme k tomuto členění současné české memoárové produkce: korespondence (soubor vydávaných listů), deník, paměti (monografické, paměti-historie, mozaikovitě, paměti-fejetony, paměti konfesijního typu, paměti kombinované, zbeletrizované), vzpomínky, vzpomínkové sborníky (jednoautorské, víceautorské, podle způsobu řazení materiálu apod.), autobiografie. Každá z těchto forem jiným způsobem zpracovává materiál, jinak se staví k realitě, míra objektivity a subjektivit je v nich různá (závisí pöchopitelně i na ideovém postoji autora vzpomínek).

Ke kterému typu paměti a proč se řadí vzpomínky, které napsali pamětníci o roku 1921, o vývojové cestě dělnické třídy, o padesátileté činnosti strany? Vyjděme z konkrétního materiálu a v několika poznámkách tento problém alespoň zčásti osvětleme.

Memoárové literatury, vážící se k dané problematice, je mnoho. Četné jsou zejména noviny a časopisecké vzpomínky, otiskované jednak sporadicky, jednak soustavněji při významném výročí. Vedle toho však existuje mnoho vzpomínek vydaných knižně — zejména ty budou předmětem naší pozornosti. Není možné v tomto příspěvku vyjmenovat všechny; upozorníme alespoň na některé, a to tak, abychom představili tuto memoárovou literaturu jak po stránce obsahové, tak po stránce žánrové. Uvedené memoáry nám tak poslouží jako reprezentační vzorek daleko rozsáhlejší produkce. Jsou to: František Halas st., *Máje a prosince* (1959); *Veliká cesta* (1960, ke 40. výročí založení KSČ); *Komunisté vyprávějí...* (1961); *Rudí odboráři vzpomínají* (1961); Lubomír Linhart, *Kus vzpomínek na levou frontu* (1961); Gusta Fučíková, *Vzpomínky na Julia Fučíka* (1961); *1921, vzpomínky na vznik KSČ* (1962); *Josef Hybeš ve vzpomínkách současníků* (1962); Antonín Trousil, *Hrst vzpomínek* (1962); Marie Kudeřiková, *Zlomky života* (1962, druhé vydání); Jiří Tauffer, *Strana, lidé, pokolení* (1962; v roce 1971 vycházely Taufrovy vzpomínky na pokračování v Rovnosti); Anna Třesohlavá, *Z naší rodinné kroniky* (1962); *Naše dětská a učňovská léta* (1965); Karel Vyhnaň, *Vzpomínky slévače* (1963); Marie Vacková—Václav Vacek, *Vzpomínky* (1964) a mnohé jiné.

Už z neúplného přehledu je patrné, že převažuje forma vzpomínkového sborníku. Naši pozornost zaměříme především na něj a na útvary jemu blízké, ostatní typy probírat nebudeme. Jde jednak o tzv. sborník víceautorský, do něhož soustředili vzpomínky různí pamětníci (např. sborník *1921, Veliká cesta, Komunisté vyprávějí, Josef Hybeš ve vzpomínkách současníků* atd.), jednak o tzv. sborník jednoautorský, který shrnuje jednotlivé relativně samostatné vzpomínky jednoho pisatele (Antonín Trousil, František Halas st. aj.). Na druhém místě pak stojí paměti monografického typu, zachycující dějinné údobí a úlohu, kterou v něm hrál kolektiv nebo jednotlivec. Potom nastupují paměti-fejetony, které mají velmi blízko

k jednoautorskému sbornikovému typu, protože také sdružují jednotlivé relativně samostatné vzpomínky, psané formou fejetonu a zpracované s vědomým estetickým zaměřením, které je dáno specifickým způsobem využití stylistických prostředků.

Jádro memoárové literatury daného obsahu je tedy ve vzpomínkovém sborníku, neboť právě tato forma dobře umožňuje vystihnout a zhodnotit úlohu, kterou strana ve vývoji české společnosti sehrála.

Typ sborníku také nejvíce odpovídá snaze shromáždit svědectví o životě a bojích strany — vždyť impulsem pro zpracování většiny vzpomínek bylo výročí založení KSC. Při této příležitosti přehlížela strana svou historii, mimo jiné proto, aby si z ní mladá generace vzala poučení. Vznikla memoárová díla, která se doslova stala politickou školou. Bylo třeba shromáždit vzpomínky co největšího počtu pamětníků, tedy i těch, kteří by sami svědectví nenapsali a za nimiž bylo nutno zajít a jejich vyprávění zachytit. Této koncepci a snaze podat průřez názory co největšího počtu lidí a dosáhnout tak co neširšího pohledu a co největší objektivity vyhovuje nejlépe forma sborníku. Konečně sborníky tohoto typu bylo možno vydat nejen v ústředních nakladatelstvích (např. v Nakladatelství politické literatury nebo v nakladatelství Práce v knižnici Kroniky práce a bojů), ale také ve všech krajích, čímž se okruh pamětníků ještě rozšířil. U sborníku už nemůžeme počítat jen s osobou autora vzpomínek a jeho subjektivní interpretací faktů, ale musíme brát v úvahu také důležitou roli jeho pořadatele a redaktora a v souvislosti s nimi i komentář, kterým je kniha opatřena a který uvádí čtenáře do hodnocení soustředěného materiálu.

Všechny víceautorské vzpomínkové sborníky mají společný rys: vyprávění více autorů zaměřují k jednomu tématu. Problém je tak osvětlován z několika stran. Výhoda takového uspořádání spočívá v tom, že pohled na události je mnohostrannější a relativně objektivnější, protože soudy se navzájem korigují a doplňují, nevýhoda tkví v tom, že látka se často překrývá.

Obvykle bývá vzpomínkový sborník uspořádán tak, že vzpomínky se řadí podle nějakého hlediska, například chronologicky, tematicky apod. Řazení vzpomínek ovšem určuje pořadatel a vtiskuje tak sborníku jistý ráz, nehledě k tomu, že vzpomínky mohou být také — aby se systému řazení dokonale podřídily — upraveny (zkráceny apod.). To samozřejmě ovlivňuje jejich autenticitu. Pořadatel také často zařadí do sborníku úvod nebo ho zakončí závěrem; snaží se tak sborník skloubit nebo zhodnotit kvalitu zveřejňovaných vzpomínek. (Doprovodný komentář k některým sborníkům třídí a koriguje subjektivní názory svědků z odborného hlediska.) K tomuto typu patří např. sborník *Naše dětská a učňovská léta*, sborník *Rudí odboráři vzpomínají*, sborník *Komunisté vyprávějí*, sborník *Veliká cesta* atd.

Existují však také jiné, méně tradiční formy. Za takovou netradiční formu vzpomínkového sborníku je možno považovat publikaci 1921. Jde o zajímavé spojení zřetele odborného a pamětnického, o montáž svého druhu. Pořadatelky Věra Holá, Jarmila Menclová a Božena Zumanová se snažily prostřednictvím výpovědí pamětníků ukázat, co se u nás dělo v roce 1921. Shromáždily množství svědectví, ale materiál neotiskly v mechanickém seřazení, ani v úplnosti; rozřídily ho problémově do tří

kapitol: I. Za marxistickou levici, II. Prosinčová stávka, III. Jsme komunisty. Vzpomínky pamětníků spojily průvodním komentářem v souvislý celek. Tam, kde pamětníci nestačili pokrýt celý rozsah látky, použily vzpomínek a svědectví spisovatelů nebo dokumentárního materiálu a novin, tam, kde se vzpomínky opakovaly a překrývaly, vybíraly z bohatého materiálu jen úryvky (viz úvod, který je knize předeslán). Porovnaly tedy navzájem jednotlivé vzpomínky a srovnaly je i s archivním materiálem, s jehož pomocí často vyprovokovaly pamětníky k vyprávění. Vyřadily to, co bylo ve vzpomínkách podle jejich názoru nejsubjektivnějšího. Uspořádaly sborník zvláštního druhu, který se snaží co nejplastičtěji a v plné dramatičnosti vystihnout ovzduší roku 1920 a 1921. Autentické vzpomínky — jimž je v podstatě ponechán jejich jazykový ráz — nám je bezprostředně přibližují. Celek je koncipován jako beseda, při níž se účastníci ve vyprávění postupně střídají. Tato zajímavá montáž je scelená dobou, o níž se mluví, a cílem, který je sledován.

Zároveň však tento způsob zpracování naráží na různá úskalí.⁶ Vzpomínky jednoho a téhož pamětníka jsou roztrženy, čímž je ovlivněno jejich celkové vyznění. Tržnění vzpomínek dovozuje autorkám vyhmátnout z pamětnických svědectví vždy ony složky, které podporují daný zorný úhel. Tak se vnášejí do publikace ještě nová hlediska, hlediska pořadatele a jejich způsob interpretace shromážděného materiálu, který volbou vzpomínek i způsobem sběru ovlivnily. Subjektivní přístup, který nutně vnesl do vyprávění autor vzpomínky, je ještě umocněn zorným úhlem pořadatele. Vzpomínková montáž, která je nám předkládána, nepatří pak plně do oblasti dokumentární literatury: materiál je totiž výrazně kompozičně uspořádán a ztvárněn, takže pamětnická svědectví nemohou působit beze zbytku v té podobě, v jaké byla přednesena. Po této stránce má pro odborníka větší dokumentární hodnotu sborník, který ponechává svědecké výpovědi v celistvosti i přesto, že se tematicky překrývají a opakuji. Aby však byla jejich dokumentární hodnota ještě více posílena, bylo by třeba, aby co nejpodrobněji byli představeni autoři vzpomínek (jejich sociální zařazení atd.) a situace, za níž vzpomínku vyprávěli, neboť i tyto okolnosti mají pro badatele svůj význam. Sborníky vzpomínek však nejsou běžně koncipovány jako soubory dokumentárního materiálu pro badatele; předkládají vyprávění pamětníků proto, aby čtenářům přiblížily atmosféru dané doby.

V tzv. jednoautorském sborníku a v monografickém typu memoárů (např. Gusta Fučíková, Anna Třesohlavá, Marie Vacková-Karel Vacek, Karel Vyhnal aj.) zachycují pamětníci obraz dělnické třídy, její osudy a činnost jejich vedoucích představitelů prostřednictvím svých vlastních zážitků a zkušeností. Přitom obvykle kladou menší váhu na sledování čistě osobního života (ovšem i zde výjimky potvrzují pravidlo), spíše jej uvádějí v těsný styk s životem celého kolektivu. To ovšem neznamená, že by pamětník — stejně jako tomu bylo i ve víceautorských vzpomínkových sbornících — neměl tendenci zvýraznit také svůj podíl na událostech nebo

⁶ Za podnětné připomínky k této části děkuji Bedřichu Čerešňákovvi.

že by nezdůrazňoval vlastní nazírání na skutečnost. Tento subjektivní pohled je zcela přirozený a od patmémnických svědectví neodmyslitelný. Je ovšem na první pohled patrné, že osobnost autora vzpomínek většinou není zvýrazněna a podtržena tak, jako u některých jiných typů memoárů (např. hereckých, v pamětech některých buržoazních politiků, kteří se snaží vyložit a obhájit své jednání, apod.).

Zajímavě zpracovává své prožitky například textilní dělník a revoluční bojovník František Halas st., který vydal tři knihy vzpomínek.⁷ Do našeho tematického okruhu se začleňuje především jeho vzpomínková práce *Máje a prosince* (vzpomínky z první republiky). V samostatných kapitolách v ní Halas probírá jednak dělnické První máje, které ztělesňují dílčí etapy bojů dělnické třídy, jednak prosince, které se od dvacátých let přidružují k májům jako další revoluční tradice. Některé styčné plochy má tato vzpomínková kniha sborníkového charakteru společně s *Kemkou*, kde také Halas líčí své zkušenosti dělnického funkcionáře. V *Májích a prosincích* využívá autor deníku (tím dostávají vzpomínky až naléhavou bezprostřednost) a hodně cituje z dokumentů i z novin. Posouvá tak své vyprávění do objektivnější roviny, zdůrazněné ještě tím, že své osobní problémy zatlačuje co nejvíce do pozadí. Halasova kniha samozřejmě nezachycuje široké historické pozadí a souvislosti, je jen zobrazením dílčího úseku a dílčích zkušeností. „Nic není ztraceno, když jsme neztratili sebe“ nazývá Halas poslední kapitolu vzpomínek, zachycující boj s fašismem, a vystihuje tak cestu i zápasy, jimiž spolu s dělnickou třídou prošel. Kniha strhuje věcností, opravdovostí a nezlomnou vírou ve vítězství dělnické věci. To podporuje i způsob podání (vzpomínky jsou zpracovány za pomoci spisovatele), které je prosté a nestylizované a dobře působí při exponování obrazu minulých dob.

Kniha stranického funkcionáře a typografa Antonína Troušila *Hrst vzpomínek* připomíná svou skladbou mozaiku. Nevytváří souvislý dějový celek, je to skutečně hrst vzpomínek, podaná v chronologické posloupnosti. Dělí se na samostatné části, věnované vždy konkrétnímu problému: spolkovému životu, dělnické tělovýchově, stranickému tisku apod. Troušil zdůrazňuje důležitý rys pamětí revolucionářů a dělníků – agitační a výchovné poslání, které místy převažuje i nad vlastní dokumentární hodnotou vzpomínek. Takový typ memoárů není ojedinělý a hraje důležitou roli v agitační práci.

Jako zvláštního typu (abychom postihli alespoň nejzákladnější rozložení žánrových forem v této oblasti) všimneme si ještě v několika poznámkách Taufrových memoárů-fejetonů *Strana, lidé, pokolení*. Od předchozích vzpomínek se liší zpracováním, směřují však k téměř cíli, jenže jinými prostředky. Před knižním vydáním vycházely tyto paměti časopisecky. Taufrovy pamětnické fejetony jsou vzhledem k běžnému způsobu zpracování memoárové literatury netradiční – jsou totiž komponovány

⁷ *Kemka. Vzpomínky bývalého textilního dělníka* (1950); *Bez legend. „Sibiřská anabase“ ve vzpomínkách bývalého dělníka a rotního důvěrníka* (1958); *Máje a prosince. Vzpomínky z první republiky* (1959).

se smyslem pro „ozvláštňený“ umělecký tvar. (Podobně, ale v jiné rovině, zpracoval své vzpomínky *Básník a politika* St. K. Neumanna.⁸) Taufrovy paměti vznikají v jedné době spolu s podobně ztvárněnými vzpomínkami Nezvalovými, Linhartovými, Honzíkovými aj. Je nesporné, že popud, vyvolaný 40. výročí založení KSČ, byl zde ztvárněn nově. Taufer — i jiní komunisté z řad meziválečných levicových umělců — zamyslel se nad cestou, kterou strana procházela. Vyjadřuje to slovy: „Jde mi prostě o zamyšlení, co znamenala strana pro lidi mého pokolení, pro lidi, jejichž svědomí i smysl byly stejně neklidné a stejně zneklidňované jako mé.“ (Str. 7.) Živost memoárů není jen v tematice, ale také ve způsobu podání. Věcné prvky, silné například ve vzpomínkových sbornících, jsou tu méně zvýrazněny a do popředí se dostává moment ideový a estetický, typický pro útvary krásné literatury. Jde tedy o vystižení atmosféry doby, ducha doby, toho, co není možno postihnout jen strohým dokumentem. Jde o vyjádření toho, jak se události promítaly do myslí a nitra lidí. Jsou to fejetony výrazně aktualizované, které se vědomě obracejí k současnosti. Jsou to svého druhu reportáže o minulosti, které mozaikovitě skládají obraz doby. Tato mozaika však není skládána postupně. Chronologie bývá vědomě porušována úvahami o nejrůznějších aktuálních otázkách. Porušování chronologie kontrastuje s postupy běžnými ve věcné literatuře a příznačnými pro vzpomínkový sborník. Taufer se však v něčem sborníkům přibližuje (jde o prvky směřující více k dokumentární literatuře): Cituje materiál — často například uvádí úryvky z děl St. K. Neumanna nebo z díla klasiků marxismu-leninismu a vhodně používá k charakteristice postav, doby i prostředí své korespondence. Pro Taufrovy paměti je typická snaha ukázat dobu, kdy se rodil dnešek, snaha ukázat to pokrokové, co už tehdy k dnešku směřovalo a za co se on sám spolu s jinými zasazoval. Mísí se zde ovšem momenty dokumentární a subjektivní, popisné a umělecké. Je to živý tvar, který vtiskl současné memoaristice (spolu s vlivem Nezvalovým) jeden z jejich specifických rysů.

Nejtypičtějším útvarem dané tematiky zůstává tedy sborník vzpomínek, ať už jednoautorský nebo víceautorský. Proto jsme se v našich poznámkách věnovali převážně těmto formám. Tyto sborníky často vznikají na sociální objednávku, protože je důležité zachytit svědectví těch, kdo byli při tom, z jejich omylů i úspěchů je třeba se poučit. Sborník vzpomínek relativně méně podléhá subjektivní interpretaci materiálu, neboť pohled více pamětníků na jeden a týž problém je mnohostranný. Pořadatel sborníku má kromě toho možnost (a zcela pravidelně to v našem tematickém okruhu dělá) uspořádat materiál podle jistých hledisek, opravit věcné omyly, doplnit vzpomínky úvodní či závěrečnou studií a zároveň k nim podat kritický komentář. Takový sborník je také možno zacílit a využít výchovně a agitačně — i to bývá záměrem těchto pamětí. Memoáry se tak mohou stát skutečnou politickou školou, protože v nich nejde o obhajování pozic jednotlivce, nýbrž o konkrétní obraz dílčích událostí v konkrétních místech naší země. Právě tato konkrétnost a to, že v celém národě, na všech místech byli lidé, které spojovala společná myšlenka, působí

⁸ Otištěno v Sebraných spisech St. K. Neumanna, sv. XI., *Paměti a drobné prózy*, Praha 1951, str. 19–58.

přesvědčivě. Věcnost a bezprostřednost, projevující se často i v jazykové stránce, posouvají tyto paměti do dokumentární roviny. Vzpomínky se tak stávají dokumentem sui generis o vývojové cestě dělnické třídy a strany. Svým charakterem a způsobem uspořádání vzpomínkový sborník zároveň umožňuje získat vzpomínky i od těch pamětníků, kteří by sami pero do ruky nevzali. Jejich svědectví je svědectví o poctivém životě: je v něm napětí chvíle i zkušenost z práce a života. Tento typ vzpomínek má však i slabé stránky: v některých případech trhá vzpomínky pamětníků, aby je mohl zařadit do různých tematických celků, uspořádáním a výběrem může posunout smysl některých svědectví, předkládaný materiál předem hodnotí komentářem, což zase do jisté míry posouvuje tyto paměti více do oblasti dokumentární. Hranice mezi dokumentární literaturou a literaturou krásnou tento typ pamětí nepřekračuje nebo je překračuje jen ojediněle. Autoři krásné literatury stejně jako odborníci a badatelé mohou však paměti využít jako materiálu a inspiračního zdroje. Pouze paměti onoho typu, který vytvořil Jiří Taufer, překročily výrazně hranici směrem ke krásné literatuře. Další cesta vede už jen k dílům, která plně kotví v oblasti krásné literatury (I. Olbracht, K. Nový, M. Majerová, St. K. Neumann aj.), ta však už pracují jinými prostředky, i když si také kladou za cíl podat pravdivý obraz minulých historických událostí.

